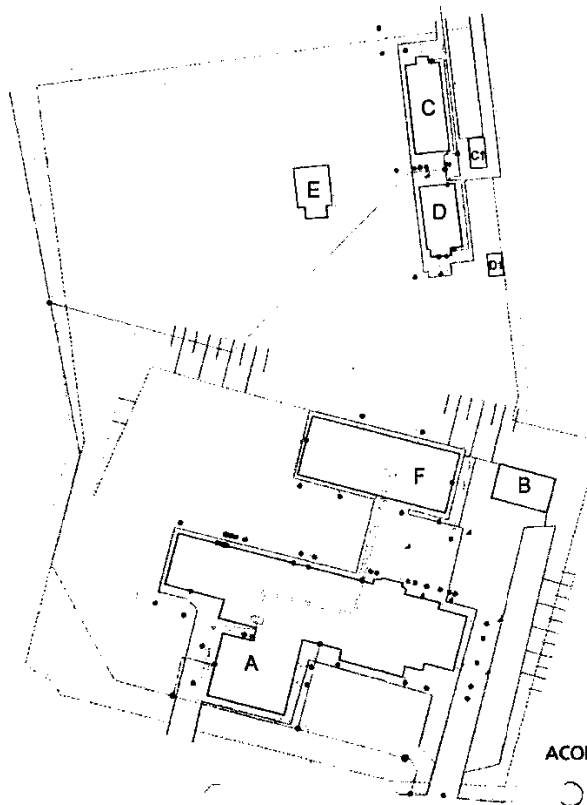

Gegevens

Wat	Barakken van de Militair Geneeskundige Dienst.
Adres	Van Heutszlaan 2c, Ede Van Heutszlaan 2d, Ede
Bouw	1907
Aannemer	Eerstaanwezend ingenieur Van Stolk, Arnhem
Constructie	Dijkerman en Buyzerd, Breda
Kosten	f 12.670 ¹
Functie	Ziekeninrichting Dienstwoning Particuliere bewoning

¹ Dit bedrag is inclusief een derde barak in Arnhem

Inleiding

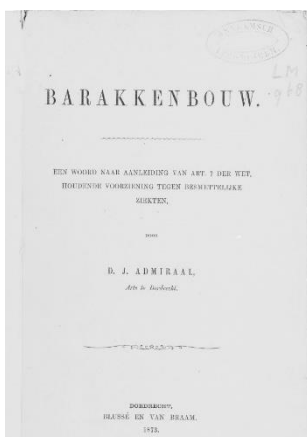
Aan de Van Heutszlaan in Ede liggen twee houten woningen, verscholen achter het struikgewas. Op het eerste gezicht doen de woningen aan als bungalows op een vakantiepark. Dit zijn het echter niet en de geschiedenis is langer dan die in eerste instantie lijkt. In 1907 werden deze twee barakken neergezet door het Ministerie van Oorlog voor onvervoerbare en besmettelijke zieken. Later maakten ze deel uit van de Militair Geneeskundige Dienst. Stichting Erfgoed Ede pleit ervoor om op basis van deze historie de barakken aan te wijzen als gemeentelijk monument. In deze cultuurhistorische verkenning is nader ingegaan op de achtergronden van de betreffende barakken. Hiervoor is archiefmateriaal geraadpleegd uit het Gelders Archief, het Stadsarchief Breda en het Gemeentearchief Ede. Dit leverde uniek archiefmateriaal op. Daarnaast is gebruikgemaakt van literatuur en zijn historische kranten geraadpleegd. In de bijlage vindt u een overzicht van de bestudeerde bronnen. Op basis van deze gegevens is vervolgens een waardering, inclusief motivering, opgesteld.

Geschiedenis

Wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Op 4 december 1872 werd de *Wet tot voorziening tegen Besmettelijke Ziekten* aangenomen door het parlement. De wet ging op 1 mei 1873 in werking. Aanleiding voor deze wet vormde achtereenvolgens een tyfusepidemie(1869) en een pokkenepidemie(1870-1872). De eerste epidemie eiste 24.000 doden en als gevolg van pokken stierven 22.000. Ook andere besmettelijke ziekten eisten hun tol. Het initiatief van de wet kwam van Johan Rudolph Thorbecke, die de wet eveneens mede voorbereidde. De wet voorzorg in voorzieningen voor lijdens aan besmettelijke ziekten. In de praktijk betekende dit dat gemeenten werden verplicht om ontsmettingen te verrichten, inentingen te organiseren, lijkenhuizen in te richten voor overleden besmette personen en een inrichting te creëren waar patiënten die besmet waren afgezonderd en verpleegd konden worden. Middels deze wet werd er voor het eerst enige druk uitgeoefend door de centrale overheid op gemeentelijke overheden om sociale voorzieningen voor zieken te treffen.

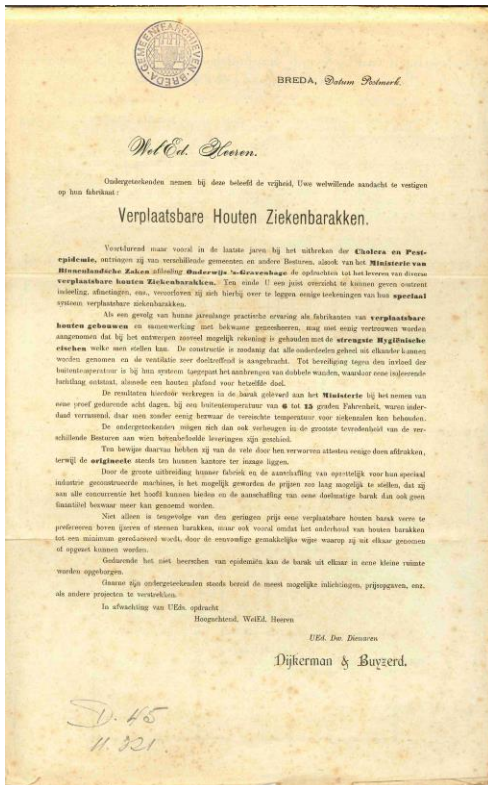
Niet alleen de provinciale en bestuurlijke overheden werden op de hoogte gebracht. Voor het gewone volk werd de wet in een overzichtelijk boekwerkje samengevat, want “ alle burgers werden gerekend de wet te kennen”. Ondanks dat er boetes op overtredingen/het niet naleven van de wet stonden, hadden de gemeentebesturen geen haast om in de verplichte voorzieningen te voorzien. Ze namen de wet veelal voor kennisgeving aan. In 1873 verscheen het boek *Barakkenbouw, een woord naar aanleiding van art 7, der wet houdende voorziening tegen besmettelijke van ziekten van de arts D.J. Admiraal*. In dit lijvige boekwerk gaat hij middels een vergelijkend onderzoek tussen andere landen in op de bouw van barakken en biedt hij gemeenten handvatten voor de bouw van dergelijke barakken. Een veelgehoord discussie centreerde zich rondom de vraag of er barakken van steen of van hout moesten komen.

Dijkerman en Buyzerd

De firma Dijkerman zal dit boek ongetwijfeld ook gelezen hebben en speelde slim op de wet in door in 1885 een ‘ geheel’ van hout vervaardigde verplaatsbare ziekenbarak op de markt te brengen. Deze kon dienst doen in geval van epidemieën. De barak was volgens het advies van den Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht in Noord-Brabant en Limburg samengesteld. Desinfectie van de barak was, mede vanwege de praktische aanbreng van ventilatietoestellen, hierdoor eenvoudig. De fabriek was in 1884 opgericht door H.G Dijkerman in Amsterdam. In 1887 wijzigde de naam naar Dijkerman en Buyzerd. De firma Dijkerman & Buyzerd was de eerste houtwolfabriek

van Nederland en was ook een van de eerste Nederlandse fabrieken die houten gebouwen als prefab aanbod. Deze ontwikkeling, waarbij seriematig houten gebouwen in een timmerfabriek werden

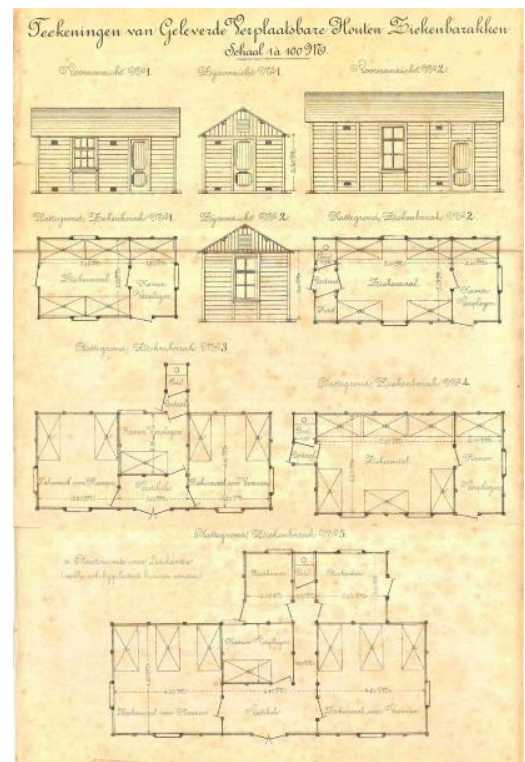

Bron: Stadsarchief Breda

vervaardigd, zien we het eerst in landen als Amerika, Noorwegen en Zweden. Aan het einde van 19^e eeuw volgt Nederland, met Dijkerman&Buyzerd als de belangrijkste vertegenwoordiger. Naast de ziekenbarakken bood de fabriek in deze periode ook andere verplaatsbare houten gebouwen aan, zoals ijstenten, directieketen, kiosken of tuinkoepels. Hiermee werd in 1892 en 1893 regelmatig geadverteerd. Het specialisme van de fabriek bleven echter de ziekenbarakken, waarmee ze veelvuldig adverteerden. De fabriek realiseerde in 1894 een heuse reclamefolder met daarin plattegronden en zijaanzichten van 5 verschillende types. We lezen dat de fabrikant, in samenwerking met bekwame geneesheren, tot een ontwerp is gekomen dat aan de strengste hygiënische eisen voldeed. Eventueel konden zelf bedden meegeleverd worden. De barakken waren eenvoudig uit elkaar te halen en er was sprake van een ‘doeltreffend’ aangebracht ventilatiesysteem. Daarentegen was ook gedacht aan goede isolering, en zijn er om die reden dubbele wanden aangebracht, waardoor de binnentemperatuur op een acceptabel niveau blijft.

In deze folder zijn tevens referenties van verschillende gemeentebesturen opgenomen, die allemaal zeer tevreden waren met de door Dijkerman & Buyzerd geleverde ziekenbarak. Eveneens staat vermeld dat het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ook ziekenbarakken heeft afgenomen bij de timmerfabriek in Breda. De fabriek had specifieke machines aangeschaft om de prefab ziekenbarakken eenvoudig en goedkoper dan de concurrentie te kunnen realiseren.

Dijkerman & Buyzerd produceerde in 1894 vijf verschillende types. De lengtes van deze barakken varieerde tussen de zes meter en vijftien meter. De grotere barakken boden plaats aan twee aparte ziekenzalen voor mannen en vrouwen. Deze verscheidenheid in aanbod verklaart de verschillende bedragen die gemeenten en instellingen betaalden voor de aankoop van een dergelijke barak. Kopen hoefde niet altijd. In 1902 werd de Centrale Gezondheidsraad opgericht, waar gemeentebesturen barakken konden huren.

Bron: Stadsarchief Breda

De barakken in Ede & de Militair Geneeskundige Dienst in Ede.

Op 4 januari 1907 werd er bij B&W van Ede een aanvraag ingediend voor een bouwvergunning voor de bouw van twee ziekenbarakken. Initiatiefnemer van deze barakken was het Ministerie van Oorlog en aanvrager was de Kapitein Eerstaanwezend-Ingenieur van het 4e Genie-Commandement te Arnhem, Van Stolk. In de bijgevoegde beschrijving lezen we: "Eén der barakken, bestemd voor verpleging van 6 à 8 lijdende aan besmettelijke ziekten en één voor 6 à 8 niet vervoerbare patiënten wenscht het Departement van Oorlog te doen bouwen op het terrein langs den Bennekomscheweg ter plaatse als op de situatie schets is aangegeven. "

Het is niet vreemd dat het Ministerie van Oorlog deze aanvraag deed; de barakken zouden immers op het kazerneterrein geplaatst worden en waren bedoeld voor zieke militairen. Ede was aangewezen als garnizoensstad om zo het Nederlandse leger een nieuwe impuls te geven. Deze modernisering van het Nederlandse leger had zich eind van de 19^e eeuw reeds inzet, met als gevolg dat er een persoonlijke dienstplicht kwam, er modernere wapens werden aangeschaft en de leefomstandigheden van militairen op de kazernes aanzienlijk verbeterd werd. Ook volgden nieuwe kazernes.

Als gevolg hiervan werden aan de rand van Ede nieuwe kazernes gebouwd. In de kazernes verbleven in beginsel twee bataljons. De bouw van de eerste kazernes, de Mauritskazerne en de Johan Willem Frisokazerne, startte in 1904. In de jaren hierop volgden onder meer voertuigloodsen, een badinrichting en magazijn voor wapens en gedeponeerde goederen, het Arsenaal. Eind december 1906 volde een aanvraag voor een apotheek & dienstwoning aan de Eikenlaan. Net als met de overige aanvragen werd deze vergunning spoedig verleend en kon met de bouw worden begonnen. Ditzelfde gold voor de barakken; op 9 januari 1907 was de vergunning rond.

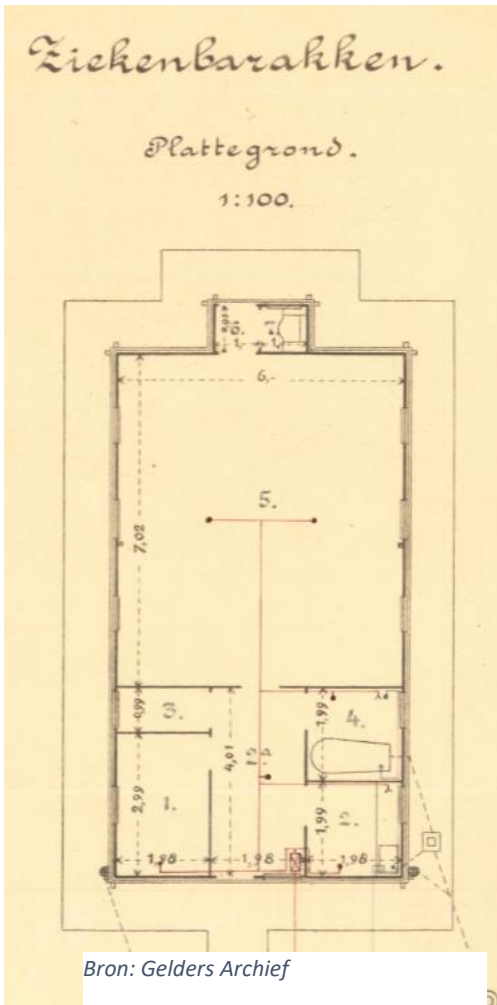
De barakken en de apotheek vervingen het veldhospitaal dat in **mei 1906** op het kazerneterrein was ingericht; een militair hospitaal vond de toenmalige Minister van Oorlog Henri Staal niet nodig. Gezien de context was zijn keuze voor een apotheek in combinatie met houten barakken niet gestoeld op praktische motieven, maar lijken financiële motieven bepalend te zijn geweest. Houten

Indeeling.	Nummer van het lokaal	Bestemming	Lang in DM.	Breed in DM.	Hoog in DM.	Stale riak van den vloer.	Opmerkingen.
	1 ^o	Portaal	4.01	1.99	3.55 ⁺	2 ^o	* hoogte in het midden gemeten.
	1.	Lokaal voor een oppasser	1.99	2.99	2.19 ⁺	2 ^o	
	2.	Theekuken	1.99	1.99	2.19 ⁺	2 ^o	aanrecht met goetsteen
	3.	Bergplaats	1.99	0.99	2.19 ⁺	2 ^o	
	4.	Badkamer	1.99	1.99	2.19 ⁺	2 ^o	
	5.	Wiskenzaal	7.02	6.-	3.55 ⁺	2 ^o	voor 8 bedden
	6.	Portaal	1.-	0.95	2.99	2 ^o	
	7.	Bijnaal	1.-	0.95	2.99	2 ^o	

Bron: Gelders Archief

barakken waren aanzienlijk goedkoper dan een militair hospitaal. Staal zou met name bekend worden door de "Begroting van Oorlog 1907" en de Nacht van Staal. In deze begroting waren een groot aantal militaire bezuinigingen aangebracht. Dit in tegenstelling tot de ingeslagen weg, waarbij het leger juist meer politieke aandacht kreeg. Dit leidde tot felle kritiek. Ondanks dat de Tweede

Kamer zijn begroting, in de nacht van 20/21 december, goedkeurde, deed de Eerste Kamer dit niet. Het gevolg was het aftreden van Staal.

De barakken die geplaatst werden achter de apotheek lijken het meest op type 4 uit het aanbod van Dijkerman en Buyzerd, hoewel ze net verschillen. Het is aannemelijk dat Dijkerman en Buyzerd in de periode na 1894 wijzigingen en uitbreidingen in types heeft doorgevoerd.

De barakken waren 11 bij 6 meter aan de binnenzijde. Aan een kant van het portaal, dat 4 meter lang was, waren een keuken en een badkamer. Ieder waren ze 2 bij 2 m². Aan de andere kant bevond zich een kamer voor de oppasser (3 bij 2 m²). De ziekenzaal was 7 meter lang en bood plaats aan in totaal 8 bedden. Aan de achterzijde van de barak bevond zich een kleine uitbouw voor het tonnenstelsel.

De barakken vormde vanaf 1907 samen met de apotheek dus de militaire ziekeninrichting van Ede. Van deze periode is veel, niet eerder geraadpleegd, archiefmateriaal bewaard gebleven in het Gelders Archief. In de jaren twintig wijzigde de functie van de apotheek naar Militair Geneeskundige Dienst. De barakken deden vervolgens dienst als woningen voor officieren met hun gezin. In 1936 breidde de apotheek uit met een aanbouw. In de barakken werden vervolgens hoveniers van defensie gehuisvest. Zij werkten op de kwekerij die op terrein was aangelegd. Later werden de twee barakken gebruikt als particulier woonhuis. Deze functie hebben ze nu nog steeds. In 2014 is het gebouw van de Militair Geneeskundige Dienst gesloopt.

Het inmiddels gesloopte MGD gebouw en particuliere bewoning van één van de ziekenbarakken.

Waardering

- De **cultuurhistorische waarde** is groot. De barakken zijn een uitdrukking van verschillende ontwikkelingen op regionaal en nationaal niveau. Ze vormen onderdeel van een grootschalig en **uniek politiek initiatief** van de centrale overheid om de besmettelijke ziekten in het land onder controle te krijgen en zijn daarmee eveneens uitdrukkingen van de toenmalige **medische zorg** in relatie tot dergelijke zieken; isolatie en frisse lucht. De barakken zijn ook van waarde voor de **militaire historie**. Het leger kreeg steeds meer aandacht. Dit resulteerde niet alleen in nieuwe, moderne kazernegebouwen, nieuwe wapens maar ook in verbeterde leefomstandigheden op deze kazernecomplexen. Hoewel er geen ziekenhuis verrees, vormen de barakken, in relatie tot de apotheek, nog de stille getuigen van deze ontwikkelingen. Tot slot zijn de barakken van belang voor de **Edese geschiedenis**. De komst van Defensie naar Ede had ingrijpende gevolgen voor de gemeente en bepaalde mede de geschiedenis van deze Veluwe plaats. Om deze geschiedenis, in al zijn bijzondere facetten, te behouden is de **herinneringswaarde** van de barakken groot. De barakken vormden samen met het apotheekgebouw de Militair Geneeskundige Dienst. Door de sloop van het voormalig apotheekgebouw zijn de barakken nog de enige restanten van deze geschiedenis. Voor zover bekend waren het in Ede bovendien de **enige ziekenbarakken** voor dragers van besmettelijke ziekte.
- De **architectuurhistorische waarde** van de barakken is bijzonder. Op het eerste gezicht lijken de barakken op twee houten stacaravans van hooguit twintig jaar oud. Van een unieke architect of van uitzonderlijk bouw materiaal *lijkt* geen sprake. Het feit dat de barakken al meer dan 110 jaar oud plaatst ze echter in een **geheel ander perspectief**. De houtwolfabriek van Dijkerman & Buyzerd, waar de barakken gefabriceerd werden, was in Nederland een absolute **pionier** op het terrein van houten prefab gebouwen. De gebouwen waren bovendien zo gemaakt dat ze eenvoudig te demonteren en verplaatsen waren. Deze geschiedenis geeft de barakken een architectuurhistorische waarde die vooral gelegen is in het belang voor de **geschiedenis van de bouwtechniek**.
- **Zeldzaamheid**. Deze bouwtechnische toepassingen zijn nu gemeengoed. Des te unieker is het dat er in Ede nog twee houten gebouwen staan die een herinnering levend houden aan de eerste ontwikkelingen op dit terrein. Bovendien zijn de barakken, door hun functie als isolatiebarak voor besmettelijke zieken, zeldzaam. Hoewel dergelijke barakken in het hele land gestaan hebben zijn ze, voor zover bekend, ook allemaal weer gesloopt of in rook opgegaan. Een verklaring voor het behoud van deze Edese ziekenbarakken ligt vermoedelijk in het feit dat de barakken onderdeel vormden van het kazerneterrein en daardoor goed onderhouden werden. Ook nu verkeren de barakken nog in materieel technische goede staat. Deze historie verleent de Edese barakken een bijzondere status.

Conclusies en aanbevelingen

Resumerend hebben de barakken een grote, diverse cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde. Het is deze historie die maakt dat de barakken niet alleen een (lange) geschiedenis hebben, maar ook een toekomst verdienen. Vanuit beide invalshoeken bezien zijn de barakken zeldzaam te noemen. Door de sloop van het apotheekgebouw is de ensemblewaarde verdwenen; de barakken vormden immers een onderdeel van de Militair Geneeskundige Dienst in Ede op het kazernecomplex. Voor de Edese militaire geschiedenis is dit gebrek aan samenhang een gemis. Anderzijds vormden dergelijke isolatiebarakken elders in het land vaak losse elementen in een dorp of stad. Ze waren immers eenvoudig te monteren en demonteren, en functioneerden in feite als pop-up ziekenhuis/isolatiebarak. Dit maakt de Edese barakken bij uitstek geschikt om te verplaatsen om elders hun bijzondere verhaal te vertellen, waar het vermoedelijk ook beter tot zijn recht komt. Een optie zou een locatie, buiten, nabij het Nationaal Militair Museum kunnen zijn, vanwege de historische betekenis van deze barakken als uiting van de verbeterde leefomstandigheden van militairen. De Militair Geneeskundige Dienst was een gevolg van deze ontwikkeling. Een ander perspectief zou Ede als garnizoensstad kunnen zijn, waarbij naar een locatie dichterbij huis gezocht moet worden.

Anderzijds is de betekenis van deze barakken breder dan die van de militaire historie alleen en heeft het verleden van deze barakken ook betrekking op een stuk sociale geschiedenis van Nederland. Vanuit dit perspectief kunnen de barakken een relatief onbekende geschiedenis op unieke wijze visualiseren en voor het voetlicht brengen. Het Nederlands Openlucht Museum zou, qua opzet en thematiek van het museum, een plek kunnen zijn waar deze geschiedenis verteld kan worden. Uit dit inventariserend onderzoek komt naar voren dat er meer dan voldoende bronnen zijn om de barakken van historische context en betekenis te voorzien. Hierdoor zijn de barakken, als tastbaar erfgoed zijnde, uitermate geschikt voor educatief of museaal gebruik. Een eerste stap op weg naar deze toekomst is het behoud van de barakken. Gelet op de, in deze verkenning, aangedragen cultuurhistorische en architectuurhistorische waarden verdienen de barakken de status van gemeentelijk monument.

Machlien Vlasblom (MA)
Historisch onderzoek & advies
www.machlien.nl

Geraadpleegde bronnen

Archieven

Gelders Archief

1103 Militaire Hospitalen in Gelderland – 2. Militair Hospitaal te Ede.

Stadsarchief Breda

Reclamefolder van Stoomtimmerfabriek Dijkerman & Buyzerd uit 1895

Gemeentearchief Ede

1907B0481 Bouwaanvraag
 Tekeningen
 Correspondentie
 Vergunning

Een reeks historische kranten via Delpher.nl, onder meer:

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010093942:mpeg21:a0048>

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010548764:mpeg21:a0020>

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010091625:mpeg21:a0026>

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010727604:mpeg21:a0036>

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010085477:mpeg21:a0035>

Literatuur

Admiraal, D.J, *Barakkenbouw. Een woord naar aanleiding van Art. 7 der Wet houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten*, 1873.

Hof, M.A; Hof, J.C, *Onderzoeksrapport Kazernecomplex Ede-West*(1994)

Lohuizen, Kees van, Ziekenbarakken, 100 jaar oud. In: De Zandloper : een uitgave van de Vereniging "Oud-Ede" : 36 (2008), nr. 4 p. 17-19

Lohuizen, Kees van; Molenaar, A.J, *Geschiedenis van het Nederlandse Rode Kruis, afdeling Ede / A.J. Molenaar en Kees van Lohuizen. In: De Zandloper : uitgave van de Vereniging Oud-Ede; jrg. 38 (2010) nr. 4, p. 3-8*

Van der Meij-de Leur,
A.P.M. *Van olie en wijn : geschiedenis van verpleegkunde, geneeskunde en sociale zorg* (Utrecht 1987)

Mens, Noor; Wagenaar, Cor, *Architectuur voor de gezondheidszorg in Nederland* (Rotterdam 2010)

Molenaar, S, *Verpleeginrichting voor lijders aan besmettelijke ziekten in Ruurlo. In : Geschiedenis van de Oost-Achterhoekse ziekenhuizen*, 57.

Veerman, W, *De Tielse barak voor besmettelijke zieken aan de Hoveniersweg, 1875 – 1926. In: De Nieuwe Kroniek / uitgave Oudheidkamer Tiel en omstreken; jrg. 4 (2012) nr 1, p. 27-29*

Weerd, Evert van de, Crebolder, Gerjan,
Ede in wapenrok : twee eeuwen militaire geschiedenis in de gemeente Ede (Barneveld 2004)

Weerd, Evert van de; Beek, P van, [red] *Garnizoensleven : garnizoen Ede 1906 - 2006 (Ede 2006)*

Overig

Bouwhistorische Verkenning en documentatie - Tuinderswoning Donkereind 24 te Vinkeveen
<http://docplayer.nl/22259321-Bouwhistorische-verkenning-en-documentatie-tuinderswoning-donkereind-24-te-vinkeveen.html>

Kijlstra, Jan, *De barakken van de militair geneeskundige dienst.*
<http://www.erfgoedede.nl/defensie/160-de-barakken-van-de-militair-geneeskundige-dienst-in-edede.html>